

УДК 343.131.5:347.965

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ ЗАХИСНИКА Й ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО, ТА ЙОГО НАСЛІДКИ

Дудко Ольга Василівна,
аспірант наукової лабораторії з
проблем протидії злочинності
(Навчально-науковий інститут № 1
Національної академії внутрішніх
справ, м. Київ, Україна)

Здійснено аналіз законодавчих, теоретичних та практичних проблем, породжених конфліктом інтересів захисника та підозрюваного, обвинуваченого, з'ясовано наслідки та вагомість такого виду протиріч. Проаналізовано відповідні законодавчі акти, правила адвокатської етики щодо нормативного врегулювання правовідносин, породжених конфліктом інтересів захисника й підозрюваного, обвинуваченого; визначено співвідношення між поняттями «конфлікт інтересів» та «протиріччя інтересів»; виявлено прогалини правового регулювання цієї сфери кримінальних процесуальних правовідносин. Наголошено, що висновок про інтереси підозрюваного або обвинуваченого робиться слідчим суддею, судом не на підставі заяви захисника або підзахисного і добровільно повідомленої ними інформації, а за підсумками оцінки будь-яких інших доказів, встановлення конфлікту інтересів представляє особливу складність. З'ясовано, що підставою для відводу захисника у кримінальному провадженні може бути тільки установлений факт конфлікту інтересів довіритель, а не загроза його виникнення. У всіх випадках відводу захисника твердження про конфлікт інтересів має бути конкретизоване і обґрунтоване посиланнями на відповідні факти, що вказують на наявність таких суттєвих протиріч. Визначено, що для завдань кримінального процесу слід розмежовувати особистий (суб'єктивний) інтерес учасника кримінального процесу і його об'єктивний процесуальний інтерес, що полягає в широкому сенсі в повному дотриманні всіх прав і свобод, що відстоюються відповідним учасником кримінального провадження, оскільки останній можна також розглядати як передбачуваний законодавцем законний інтерес, зумовлений специфікою процесуальної ролі учасника кримінального провадження. Зроблено висновок, що конфлікт інтересів захисника та підозрюваного, обвинуваченого, включає в себе протиріччя, слідує з них, але ними не вичерпується, а також під час визначення такого конфлікту інтересів слід враховувати не тільки їх особисті, а й об'єктивні законні інтереси.

Ключові слова: кримінальне провадження, захисник, тактика захисту, протиріччя, конфлікт інтересів, відвід.

CONFLICT OF INTERESTED PROTECTION AND DEFENSE, ACCUSED, AND ITS CONSEQUENCES

Dudko Olga Vasylivna,
Postgraduate Student of the Scientific
Laboratory on Counteracting Crime
(Educational and Scientific Institute № 1
National Academy of Internal Affairs,
Kyiv, Ukraine)

The analysis of legislative, theoretical and practical problems arising from the conflict of interests of the defender and the suspect, the accused, the consequences and weight of such a contradiction are analyzed. The relevant legislative acts, rules of lawyer's ethics concerning normative regulation of legal relations, generated by conflict of interests of the defender and the suspect, the accused; the relation between the concepts of "conflict of interests" and "contradiction of interests" is determined; revealed gaps in legal regulation of this area of criminal procedural legal relations. It is stressed that the conclusion on the interests of the suspect or accused is made by the investigating judge, the court is not based on the statement of the lawyer or the defendant and the information voluntarily communicated by them, and on the basis of the assessment of any other evidence, the establishment of a conflict of interest represents a particular difficulty. It has been found out that the reason for the removal of a counsel in a criminal proceeding can only be the fact that the conflict of interests of the trustees is established, and not the threat of its occurrence. In all cases, the defense counsel's withdrawal of the statement of conflict of interest must be specified and substantiated by references to relevant facts indicating the existence of such significant contradictions. It has been determined that for the purposes of the criminal process it is necessary to distinguish between the personal (subjective) interest of the participant in the criminal process and his objective procedural interest, which is in the broadest sense, in full compliance with all the rights and freedoms defended by the participant in the criminal proceedings, since the latter can also be considered as a legitimate interest predicted by the legislator due to the specifics of the procedural role of the participant in the criminal proceedings. It was concluded that the conflict of interests of the defense counsel and suspicion Juvenile accused, involves a contradiction, followed them, but are not limited to, as well as the definition of the conflict of interest should consider not only their personal and objective and legitimate interests.

Key words: criminal proceedings, defender, defense tactics, contradictions, conflict of interests, rejection.

Постановка наукової проблеми та її значення. Здійснення професійного захисту у кримінальному провадженні може ускладнюватися наявністю проблемного складника у взаємовідносинах захисника з іншими учасниками кримінального провадження, що може накласти негативний відбиток на ефективність реалізації їхніх прав та законних інтересів та на забезпечення основних засад правосуддя.

Кримінальним процесуальним законом виокремлено дві колізії інтересів залежно від учасників кримінального провадження, між якими вони виникли: 1) суперечність інтересів кількох (двох і більше) клієнтів адвоката та 2) протиріччя інтересів адвоката та його клієнта. Саме другий випадок правовідносин у кримінальному провадженні нами буде досліджено у межах наукової статті. Крім того, протиріччя між захисником та підозрюваним, обвинуваченим, тягнуть за собою настання відповідних наслідків, як для них, так і для усього кримінального провадження, що потребує додаткового наукового аналізу.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Дослідженню проблеми конфлікту інтересів захисника та особи, захист (представництво) якої він здійснює, наслідкам відповідних протиріч між ними в умовах вітчизняного кримінального процесу присвячено наукові праці таких відомих науковців, як Ю.П. Аленін, Т.В. Варфоломєєва, В.П. Гмирко, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, Л.М. Лобойко, В.Т. Малярєнко, В.І. Маринів, В.Т. Нор, В.О. Попелюшко, Л.Д. Удалова, М.Є. Шумило, О.Г. Яновська та інші. Однак ця проблема усе ще залишається складною і багатоаспектною та породжує численні дискусії серед науковців та практиків.

Метою дослідження є науково-теоретичний аналіз проблем, породжених конфліктом інтересів захисника й підозрюваного, обвинуваченого, з'ясування наслідків

та вагомості такого виду протиріч. Для досягнення мети дослідження були поставлені наступні завдання: проаналізувати відповідні законодавчі акти, правила адвокатської етики щодо нормативного врегулювання правовідносин, породжених конфліктом інтересів захисника й підозрюваного, обвинуваченого; визначити співвідношення між поняттями «конфлікт інтересів» та «протиріччя інтересів»; виявити прогалини правового регулювання цієї сфери кримінальних процесуальних правовідносин.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Для того, щоб відповідні норми знайшли своє ефективне і правильне застосування, насамперед слід встановити сам факт суперечностей у інтересах адвоката та його клієнта, який і є підставою для прийняття відповідних рішень і настання процесуальних наслідків.

Відсутність протиріч між законними інтересами захисника та його підзахисного є невіддільною умовою надання кваліфікованої юридичної допомоги, гарантованої кожному положеннями ч. 1 ст. 59 Конституції України [1]. Такі інтереси не обов'язково повинні повністю збігатися. Так, об'єктом інтересів підзахисного можуть бути різні майнові чи немайнові права, які він відстоює, тоді як інтерес адвоката повинен бути трохи ширшим, включати в себе також й повне виконання свого адвокатського обов'язку перед підзахисним і суспільством в цілому.

У законодавстві і правозастосовній практиці досягнута визначеність щодо неприпустимості протиріч інтересів і наслідків його виявлення. До такого висновку спонукає аналіз ст. 47 КПК України, у якій, з-поміж іншого, слід виділити положення, які вказують на можливість настання таких протиріч: обставини, які згідно з КПК виключають участь захисника у кримінальному провадженні; незгода з підозрюваним, обвинуваченим щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків обов'язкової участі захисника; умисне невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недодержанні законних порад захисника, порушенні вимог КПК (п. п. 1, 2, 3 ч. 4 ст. 47 КПК України) [2].

Постає питання, чи варто ототожнювати категорії «конфлікт інтересів» та «протиріччя в інтересах». Для з'ясування цього насамперед слід звернутись до семантичного значення вказаних термінів.

Юридична енциклопедія тлумачить конфлікт (лат. *conflictus*) як зіткнення поглядів, інтересів, позицій та інше, що супроводжується конфронтацією, суперництвом, конкуренцією чи протиборством його учасників [3, с. 335].

Відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», конфлікт інтересів – суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи невчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності [4].

Правила адвокатської етики тлумачать «конфлікт інтересів» як дії, які являють собою: представлення або захист адвокатом одночасно двох або більше клієнтів, інтереси яких є суперечливими, або вірогідно можуть стати суперечливими, а також за таких обставин надавати їм правову допомогу без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів; представлення, захист клієнта або надання йому правової допомоги, без письмової згоди клієнтів, якщо до цього він надавав правову допомогу, здійснював захист або представництво іншого клієнта, від якого він отримав конфіденційну інформацію, дотичну до інтересів нового клієнта; представлення, захист клієнта чи надання йому правової допомоги, якщо інтереси клієнта суперечать власним інтересам адвоката (ч. ч. 2-4 ст. 9) [5].

С.О. Іваницький виділяє такі основні види (комбінації) конфлікту інтересів у професійній діяльності українського адвоката: конфлікт інтересів між адвокатом і поточним (1) або колишнім (2) клієнтом (особисті конфлікти інтересів); конфлікт інтересів між поточними клієнтами (3) або поточним і колишнім (4) клієнтом (конфлікти клієнтів)» [6, с. 317].

На нашу думку, конфлікт, в тому числі і в праві, включає в себе протиріччя, але не вичерпується ним. Щодо кримінального процесу це означає, що протиріччя може бути як активним, так і пасивним, таким, що витікає, наприклад, з відмінності позицій у кримінальному провадженні, відносин підзахисних до тих чи інших фактів тощо.

Доходимо висновку, що вказані категорії слід чітко розрізняти, характеризуючи відповідні правовідносини захисника та його клієнта у кримінальному провадженні. З огляду на викладене, пункт 3 частини 1 статті 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» слід подати у такій редакції: «1. Під час здійснення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний:... 3) невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів або протиріч, що можуть призвести до нього».

Використання у змісті ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» поряд з поняттям «конфлікт інтересів» терміну «протиріччя» стосовно інтересів довіритель буде продиктоване уточненням смислового значення змісту цього положення, а також прагненням мінімізувати можливість настання шкідливих наслідків протиріч інтересів, які практично неминучі у разі, якщо вони настільки очевидні, що переростають в конфлікт.

З цієї ж причини з метою встановлення протиріч інтересів підзахисних доцільно розуміти протиріччя якомога більш широко, враховуючи як повну, так і часткову несумісність інтересів як в цілому у кримінальному провадженні, так і щодо окремих процесуальних дій чи рішень, наприклад, щодо накладення арешту на майно тощо.

«Інтерес» є комплексним явищем, походить від лат. *interesse* – бути всередині, мати важливе значення [7, с. 311]. Категорія інтересу не є винятково правовою, її досліджували також у філософії, соціології, психології, педагогіці та в інших науках [8, с. 242–243; 9, с. 5], кожна з яких інтерес наповнює своїм специфічним змістом, що зумовлюється предметом відповідної науки.

Як зазначає І.В. Тітко, закріплюючи права та обов'язки учасників кримінального провадження, законодавець виходить із потенційної можливості конкретно взятого індивіда використати встановлені правоположення у разі участі у кримінальних процесуальних правовідносинах у тому чи іншому статусі, усвідомлення відповідного інтересу та наявності бажання його реалізувати [10, с. 25–26]. На відміну від суб'єктивного права, законному інтересу не кореспондує чий-небудь обов'язок задовольнити останній чи сприяти його реалізації, однак ніхто не вправі заборонити особі діяти заради здійснення своїх устремлінь, що відповідають праву» [11, с. 27]. Загалом в основі інтересу лежить досягнення певної мети, яка саме й виражає його.

Для завдань кримінального процесу слід розмежовувати особистий (суб'єктивний) інтерес учасника кримінального процесу і його об'єктивний процесуальний інтерес, що полягає в широкому сенсі в повному дотриманні всіх прав і свобод, що відстоюються відповідним учасником кримінального провадження. Останній можна також розглядати як передбачуваний законодавцем законний інтерес, зумовлений специфічною процесуальною ролі учасника кримінального провадження. При цьому потрібно брати до уваги, що його особистий інтерес може не тільки не збігатися, а й протирічити цьому передбачуваному інтересу [12]. Не випадково законодавець визначає, що адвокату забороняється займати у справі позицію всупереч волі клієнта, крім випадків, якщо адвокат впевнений у самообмові клієнта (п. 3 ч. 2 ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [4].

З точки зору закону правова допомога надається для відстоювання законних, а не будь-яких інших інтересів. Водночас слід зазначити, що законодавець у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не завжди використовує «інтерес» у сполученні з терміном «законний».

Так, відповідно до п. 2. ч. 1 ст. 20 Закону адвокат має право представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у суді, органах державної влади та органах місцевого самоврядування...[4]. Натомість категорія «законний» вживається під час визначення поняття «захисту», як виду адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення (п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [4].

Як видається, у випадку правовідносин «адвокат-підзахисний» йдеться саме про суперечність саме таких, законних інтересів. Таким чином, під час визначення протиріч інтересів довірителів слід враховувати не тільки їх особисті, а й об'єктивні законні інтереси.

У тих випадках, коли має місце явне протиріччя, конфлікт інтересів довірителів, установити його не являє особливої складності, оскільки діяльність адвоката у будь-якій справі передбачає досить високий рівень обізнаності про всі його фактичні обставини. Маючи у своєму розпорядженні таку інформацію, він має можливість визначити інтереси підзахисного і прийти до висновку про те, що таке протиріччя може виникнути під час надання ним відповідних послуг.

Проте іноді протиріччя інтересів є неочевидним, особливо в світлі того, що саме поняття протиріччя, на відміну від конфлікту, включає і ситуації, коли немає явного зіткнення або протиборства, що полягає у будь-яких процесуально значимих діях або рішеннях. У складних кримінальних провадженнях може бути важко визначити, в чому саме полягають справжні інтереси підзахисних, особливо якщо йдеться не про результат справи в цілому, а про окремі процесуальні рішення, наприклад щодо питання кваліфікації відповідних дій підзахисних.

Крім того, протиріччя інтересів може бути породжене як узгодженою з підзахисним тактикою захисту, так і, наприклад, процесуальними діями осіб, які здійснюють кримінальне переслідування. Протиріччя інтересів може виникнути під час залучення до кримінального провадження нових учасників, наприклад, під час виклику свідка, якому адвокат-захисник надає або раніше надавав правову допомогу. Все це вказує на те, що навіть за ретельного ставлення до виконання професійних обов'язків захисник не завжди має можливість отримати інформацію про протиріччя інтересів.

Зауважимо, що підзахисний може й не бути проінформований про факт виникнення протиріч інтересів або їх конфлікт. Роз'яснення ж суті цих протиріч з боку самого адвоката може бути пов'язано з порушенням адвокатської таємниці, оскільки відомості, що спонукають до висновку про наявність протиріч зазвичай надходять до адвоката в процесі надання ним правової допомоги особі. Тим самим прагнення адвоката вийти з процесу за власною ініціативою ризикує зустріти нерозуміння клієнта. Звісно ж, що у таких випадках адвокату слід доводити до відома свого підзахисного про сам факт неможливості виконання своїх обов'язків у зв'язку з підставами, визначеними ч. 4 ст. 47 КПК України.

Наявність таких обставин породжує обов'язок захисника звернутися до відповідного уповноваженого суб'єкта (під час досудового розслідування до слідчого судді, а під час судового провадження – до суду (ч. 2 ст. 81 КПК України) [2]) із заявою про відвід, інформувати його про наявність відповідних обставин з тим, щоб, оцінивши надану інформацію, суб'єкт мав можливість прийняти відповідне рішення.

Єдиним законодавчо закріпленим механізмом припинення участі захисника, представника у кримінальному провадженні є його відвід в порядку ст. ст. 78-81 КПК України. Положення інституту відводу дозволяють вийти за межі етичних правил адвокатської спільноти, застосувавши імператив законодавчої норми [13]. Як зазначає А.С. Таран, суть закріплення в законі підстав відводу адвоката в тому, що в учасників процесу, які приймають відповідне рішення, немає вибору – відводити чи ні. Вони зобов'язані це робити в кожному випадку виявлення обставин, що виключають участь адвоката у справі. Саме тому в мінімізації внутрішнього розсуду під час прийняття даного рішення, закладена гарантія незалежності адвоката [14, с. 39].

З урахуванням даної обставини звернення захисника із заявою про свій відвід у зв'язку з конфліктом, а не з протиріччям (виділене нами – О.Д.) з інтересами підзахисного, має розглядатися як безумовна підстава для прийняття уповноваженою особою рішення про відвід.

Аналіз положень КПК України спонукає до висновку, що така конфліктна ситуація, як наявність протиріч інтересів кількох (двох і більше) клієнтів адвоката, слід розцінювати як підставу для відводу адвоката. Так, особа не має права брати участь у цьому ж кримінальному провадженні як захисник або представник також у випадках, якщо вона у цьому провадженні надає або раніше надавала правову допомогу особі, інтереси якої суперечать інтересам особи, яка звернулася з проханням про надання правової допомоги (п. 1 ч. 2 ст. 78 КПК України) [2].

Науковці слушно задаються питанням: чи може конфлікт інтересів між адвокатом та його клієнтом бути використаний як підстава для відводу адвоката? Аналіз наукової літератури та законодавчої практики свідчить про різні підходи до вирішення цього питання. Так, згідно з ч. 1 ст. 46 КПК України захисник не має права взяти на себе захист іншої особи або надавати їй правову допомогу, якщо це суперечить інтересам особи, якій він надає або раніше надавав правову допомогу. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у ст. 28 також встановлює заборону на укладення договору про надання правової допомоги у разі конфлікту інтересів. Проте у разі виникнення такого конфлікту після укладення договору (або його виявлення, якщо він був прихований) кримінальний процесуальний закон вже не вважає це суттєвим порушенням засад правосуддя, що має наслідком відвід (самовідвід) адвоката [12].

В даному випадку поділяємо точку зору, висловлену С.В. Оверчук, що положення ст. 78 КПК України не повинні підлягати розширеному тлумаченню, конкретизованою має бути і практика їх застосування, а питання можливості продовження участі адвоката в процесі у випадку виникнення (виявлення) конфлікту інтересів між ним та його клієнтом має бути врегульовано на законодавчому рівні в ст. 78 КПК України поряд з іншими підставами для відводу захисника та представника [12].

Коли висновок про інтереси підозрюваного або обвинуваченого робиться слідчим суддею, судом не на підставі заяви захисника або підзахисного і добровільно повідомленої ними інформації, а за підсумками оцінки будь-яких інших доказів, встановлення конфлікту інтересів представляє особливу складність. Часто навіть процесуально значимі дії учасників процесу, включаючи підозрюваного і обвинуваченого, не свідчать з достовірністю про справжній зміст їхніх інтересів. У цих випадках є великий ризик їх неправильної інтерпретації і помилкового встановлення конфлікту інтере-

сів, що загрожує необґрунтованим відведенням захисника і, як наслідок, порушенням права на захист. Ситуація ускладнюється і тим, що захисник і його довірителі за незаконного відведення захисника вельми обмежені в можливості його оскарження, оскільки роблячи це, вони можуть бути змушені повідомити інформацію, яка складає адвокатську таємницю, та інформацію, яку, виходячи з обраної тактики захисту і позиції у кримінальному провадженні, вони не вважали доцільним розголошувати [12, с. 58].

З цієї причини слідчий, прокурор або суд у разі недостатності інформації або наявності сумнівів в її достовірності повинні вживати заходів до додаткового підтвердження суттєвості протиріч інтересів (фактично – конфлікту інтересів) насамперед шляхом отримання інформації безпосередньо від підозрюваного або обвинуваченого. Відведення захисника в умовах, коли зазначені суб'єкти і сам відведений заперечують протиріччя інтересів, припустиме лише у тих випадках і за наявності вагомих доказів, які б підтверджували факт виникнення конфлікту інтересів, який може бути наслідком відповідних протиріч.

Виходячи з цього, підставою для відводу захисника у кримінальному провадженні може бути тільки установлений факт конфлікту інтересів довірителів, а не загроза його виникнення. У всіх випадках відводу захисника твердження про конфлікт інтересів має бути конкретизоване і обґрунтоване посиланнями на відповідні факти, що вказують на наявність таких суттєвих протиріч.

Конфлікт інтересів має існувати на момент рішення про відвід, а не в майбутньому. Посилання на можливість виникнення конфлікту в ході подальшого процесу є неприпустимою підставою для відводу [13]. Не можна визнати достатнім обґрунтування законності прийнятого рішення лише формальною вказівкою на те, що воно відповідає вимогам кримінально-процесуального закону, що пред'являються до форми і змісту зазначеного процесуального документа, і посиланням на наявність конфлікту інтересів без будь-якого поглибленого дослідження їх змісту.

Щоб уникнути таких порушень, слід брати до уваги, що безпосередніми носіями інформації про наявність чи відсутність конфлікту інтересів є клієнт захисника (підозрюваний, обвинувачений та інші). Ці учасники кримінального провадження можуть володіти найбільш повною і достовірною інформацією, необхідною для правильного визначення наявності або відсутності конфлікту інтересів. У зв'язку з цим повідомлені ними відомості повинні відігравати вирішальну роль у встановленні протиріч. Погоджуючись з тим, що такі відомості не можуть вирішувати наперед законність або незаконність рішення про відвід захисника, особливо в тих випадках, коли вони викликають обґрунтовані сумніви, слід зробити висновок, що ухилення від їх дослідження є неприпустимим. З цієї причини під час оскарження відповідних рішень про відвід захисника саме всебічна оцінка позицій адвоката-захисника і особи, інтереси якої він представляє, є запорукою прийняття законного і обґрунтованого рішення.

Висновок. Отже, за результатами аналізу проблем, досліджених у статті, ми дійшли таких висновків: конфлікт інтересів захисника та підозрюваного, обвинуваченого, включає в себе протиріччя, слідує з них, але ними не вичерпується; під час визначення такого конфлікту інтересів слід враховувати не тільки їх особисті, а й об'єктивні законні інтереси; підставою для відводу захисника у кримінальному провадженні може бути тільки установлений факт конфлікту інтересів, а не загроза його виникнення; твердження про конфлікт інтересів має бути конкретизоване і обґрунтоване посиланнями на відповідні факти, що вказують на наявність суттєвих протиріч.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр>. (Дата звернення 12.02.2019).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (Дата звернення 10.02.2019).
3. Юридична енциклопедія : в 6 т. ; редкол. : Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 2001. Т. 3: К–М. 792 с.
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5076-17>. (Дата звернення 12.02.2019).
5. Правила адвокатської етики від 09 червня 2017 р. Київ. URL: http://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/.../2017-06-09-pravila-2017_596f00dda53cd.p. (Дата звернення 12.02.2019).
6. Іваницький С.О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні : принципи та система : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2017. 800 с.
7. Етимологічний словник української мови : в 7 т. ; редкол. О.С. Мельничук. Київ : Наук. думка, 1985. Т. 2. 572 с.
8. Юридична енциклопедія: в 6 т. ; редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5 : П–С. 736 с.
9. Чесноков Д.И. Общественный интерес и механизм действия социального закона. *Вопросы философии*. 1966. № 9. С. 3–8.
10. Тітко І.А. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Право, 2015. 448 с.
11. Параскевов Н.Н. Уголовно-правовая охрана законных интересов : дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.08. Кисловодск, 2010. 179 с.
12. Купрейченко С.В. Противоречие интересов доверителей адвоката-защитника в уголовном процессе. Понятие, последствия, проблемы установления и процессуального реагирования. *Судебная власть и уголовный процесс*. 2017. № 3. С. 56–59.
13. Оверчук С.В. Відвід адвоката в кримінальному процесі внаслідок конфлікту інтересів. Часопис Національного університету. Острозька академія. Серія : Право. 2018. № 1(17). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18osvcki.pdf>. (Дата звернення 12.02.2019).
14. Таран А.С. Обстоятельства, исключают участие адвоката в уголовном процессе : монографія. Москва : Юрлитинформ, 2013. 192 с.